

Monikasvoinen TAVA-partisiippi

Tutkimus suomen TAVA-partisiipin käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta

HELI PEKKARINEN

Väitöksenalkaisesitelmä Helsingin yliopistossa 28. toukokuuta 2011

Lapsuuden kotonani ei sienestetty. Kun itse aikuisena aloitin tämän harrastuksen, en siis juuri tuntenut sieniä. Vaikka toki aloitinkin sienien opettelun aivan Marttojen sienineuvojan oppien mukaisesti laji kerrallaan enkä poiminut sieniä, joita en tunnistanut, niin ensimmäisillä kerroilla metsässä oli turhauttavaa. Sieniä oli paljon, mutta niistä ei tiennyt, mitkä olivat ruokasieniä, mitkä kenties myrkyllisiä. Sanoin yhtä aloittelevalle sienestyskumppanilleni kuulleen, että jos sienestä irtoava neste on kirkasta, se on syötävä. Kumppanini yritti olla hauska ja kysyi, onko se pakko syödä jo täällä metsässä.

Tarina kuvastaa sitä ominaisuutta, jonka vuoksi kiinnostuin alkujaan tutkimuskohteestani TAVA-partisiipista. Sama lause ”se on syötävä” voi tarkoittaa yhtäältä sitä, että sieni on syömäkelpoinen, mahdollista syödä, mutta se voi tarkoittaa myös sitä, että se pitää syödä. Partisiippi *syötävä* voi siis saada lähes päinvastaiset tulkinnot. Eikä tässä vielä kaikki: lisäksi sillä voi ilmaista, että toiminta tapahtuu yleensä tai toistuvasti, kuten esimerkiksi silloin, kun puhutaan, miten Afrikassa *syötävät* sienet eroavat Euroopassa *syötävistä* sienistä. Sillä voi ilmaista tarkoitusta (esim. *tarjoilija tuo pöytään sieniä syötäväksi*). Sillä voi viitata tuleviin tapahtumiin tai toimintoihin (*illalla pidettävässä karonkassa on tarjolla sieniäkin*) tai parhaillaan meneillään oleviin (*tässä juhlasalissa on tarkastettavana väitöstutkimukseni*).

Olen tutkimuksessani kartoittanut tätä TAVA-partisiipin merkitysten ja käyttötapojen moninaisuutta murreaineiston ja eri-ikäisten kirjakielen aineistojen avulla. Eri-laisten aineistojen rinnakkainen tarkastelu paljasti varsin selvästi myös sen, miten eri yhteyksissä TAVA-partisiippia käytetään puhe- ja kirjakielessä. TAVA-partisiipin merkityksen kuvaus on ollut haastava tehtävä, sillä se tuntuu kameleonttimaisesti saavan värinsä ympäröivän kontekstin mukaan.

TAVA-partisiipin monitulkintaisuus – tai kielen monimutkaisuus ylipäättään – voi olla hankala sitä kuvaavalle ja selitystä hakevalle kielentutkijalle, mutta ei kielenkäyttäjille. Esimerkiksi TAVA-partisiippiä käyttäessään ihmiset tuskin pysähtyvät miettimään, mahtavatko sen muissa yhteyksissä saamat merkitykset aiheuttaa väärinymmärryksiä. Samaa kieltä puhuvilla ihmisillä on hämmästyttävä kyky tulkita monimerkityksisetkin ilmaukset tilanteisesti useimmiten oikein niin, että viesti menee perille ja kommunikointi ja vuorovaikutus on ylipäättään mahdollista. Kertomassani sienimetsäänekdootissanikin leikiteltiin nimenomaan väärinymmärryksen mahdollisuudella: kumppanini tiesi kyllä, mitä oikeasti tarkoitin. Annan lisäesimerkin. Suuri osa teistä ei varmaan ole koskaan kuullut seuraavanlaisia Halsualta poimittuja rakenteita:

- (1) oli viis viikkua Helsingissä tutkittavilla (Halsua MA)
- (2) oli mulla kerra, kerra y- yheltä tammalta nii viis varsa yhtaikaa nii hoirettavilla (Halsua MA)

Vaikka rakenne (*oli tutkittavilla* tai *hoidettavilla*) olisikin teille outo, osaatte kuitenkin päätellä kontekstin antamien vihjeiden perusteella, mistä on kyse. Juuri tässä ihmisten kyvyssä tulkita kuulemaansa tai lukemaansa kieltä ja päätellä merkityksiä on syy siihen, että kieli muuttuu.

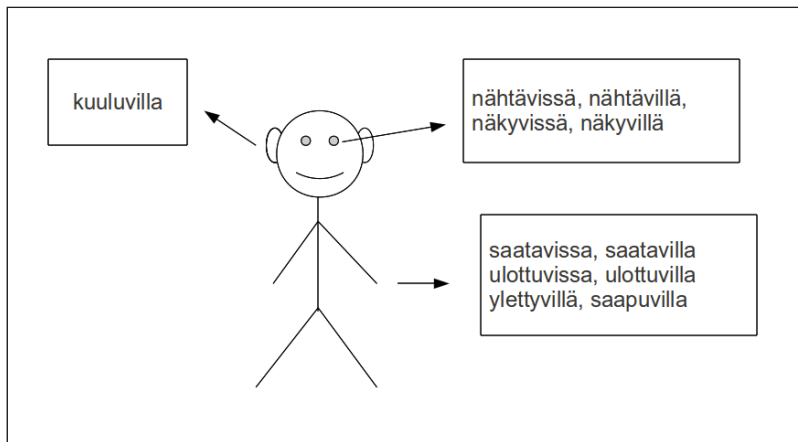
Tutkimukseni käsittelee ennen kaikkea kielen muutosta. Edellä kuvaamani TAVA-partisiipin monitulkintaisuus ja monikäyttöisyys ovat seurausta muutoksesta. TAVA-partisiippi ei ole pysähtynyt yhteen rakenteeseen, vaan se on sopeutunut yhä uusiin tehtäviin. Se on muodostanut muiden kielen elementtien kanssa hyvin monenlaisia rakenteita, jotka voivat edelleen käydä läpi muutoksia, jotka lisäävät rakenteen monimerkitysisyyttä ja -käyttöisyyttä.

Olen tutkimuksessani yksityiskohtaisemmin selvittänyt kahden sellaisen liittomuotomaisen rakenteen läpikäymiä muutoksia, joissa pääverbinä on TAVA-partisiipin muoto. Olen nimennyt nämä rakenteet merkityksensä perusteella välttämättömyysrakenteeksi ja mahdollisuusrakenteeksi. Välttämättömyysrakenteen on liittomuoto, joka koostuu yksikön kolmannessa persoonassa olevasta *olla*-verbistä (*on* tai *oli*) ja TAVA-partisiipin yksikön nominatiivista. Mahdollisuusrakenteeksi nimeämäni rakenne puolestaan koostuu niin ikään *olla*-verbistä, joka aineistojeni perusteella on useimmiten, mutta ei välttämättä kolmannessa persoonassa, ja TAVA-partisiipin monikon inessivistä. Olen tutkimuksessani selvittänyt näiden rakenteiden konkreettista taustaa.

Olen lähtenyt liikkeelle siitä, että kieliopilliset rakenteet kantavat mukanaan koko historiaansa. Tämä merkitsee sitä, että analysoimalla niiden käyttöä aitojen esimerkkien avulla voi tehdä päätelmiä niiden kehityksestä. Olen tutkimuksessani toiminut juuri tällä tavalla. Olen rakentanut oletukseni tutkimieni rakenteiden kehityskulusta analysoimalla, minkälaisista verbeistä ne muodostetaan, minkälaisia subjekteja ne saavat, minkälaista mahdollisuutta tai välttämättömyyttä niillä ilmaistaan, ja ylipäättään siitä, mikä rakenteille on tyypillistä, mikä harvinaista. Jokaisen löydökseni kohdalla olen pysähtynyt miettimään, mitä tämä kertoo rakenteen lähtökohdista. Tutkimus on ollut kuin vaikean palapelin kokoamista. Kuvio muodostuu vähitellen, vaikka mallina ovatkin olleet rakenteet, jotka vain osin muistuttavat tutkimieni rakenteiden kehityskulkua.

Kieli muuttuu, kun sitä käytetään, ja kielioppiin kiteytyy nimenomaan se, mistä ihmiset puhuvat. Tämän vuoksi muutoksen piirteisiin pääsee käsiksi menemällä syvälle rakenteiden käyttöön. Kielenmuutosta on usein kuvattu yksinkertaisilla nuolenkärkikuviolla, joissa nuolenkärjen vasemmalla puolella on lähtökohtarakenne ja oikealla lopputulema. Olen itse kuitenkin halunnut selvittää, mitä nuolenkärjen kohdalla tapahtuu. Olen käyttänyt työssäni irrallisia lause-esimerkkejä niin murrehaastattelusta kuin sanomalehtikielestä. Aineiston avulla voi osoittaa varsin konkreettisesti kieliopin moninaisuuden ja asteittaisuuden: kieliopin muutokset voivat edetä eri suuntiin kielen rekisterien välillä. Kielioppi ei olekaan kaikille sama, vaan toiset ihmiset hyväksyvät kielioppiinsa sellaisia rakenteita, joita toiset eivät. Aineiston avulla voi päästä käsiksi siis myös meneillään olevaan muutokseen.

Kieliopillistumistutkimus on osoittanut, että ihminen on itsekeskeinen mutta empaattinen olio. Kun kieliopillisten kategorioiden lähtökohtia on selvitetty, on toistuvasti havaittu, että ihminen hahmottaa maailmaa lähinnä omasta ja lajitoveriens näkökulmasta. Esimerkiksi futuurirakenteet maailman kielissä ovat lähtöisin puhujan halun tai aikomuksen ilmauksista, mahdollisuus inhimillisen kyvyn tai voiman ja välttämättömyys omistuksen ilmauksista. Myös tutkimieni välttämättömyysrakenteen ja mahdollisuusrakenteen kehitys vahvistaa tätä havaintoa. Mahdollisuusrakenteen lähtökohta on konkreettisesti ihmiskeskeinen, sillä oletan sen lähteneen kehittymään parista selaisesta adverbistä, joilla alkujaan on ilmaistu fyysiseen kykyyn pohjautuvaa (lähellä) sijaintia.

Kuva 1.
Mahdollisuusrakenteen ja sen lähirakenteiden konkreettinen lähtömerkitys (s. 147).

Välttämättömyysrakenteen puolestaan oletan lähteneen kieliopillistumaan predikaatiivirakenteesta, jossa jotakin kohdetta on kuvattu ihmisen ja tämän päämäärien kannalta, esimerkiksi sen tyyppisissä tilanteissa, joissa on kuvattu metsää sellaiseksi, että *se on kierrettävä*, tai sahintekoastiaa sellaiseksi, että *se on huolella pestävä*. Tällöin metsää ja sahtiastiaa tarkastellaan ihmisen oman toiminnan loppupisteen kannalta: jos

vaikkapa haluaa päästä metsän toisella puolen olevaan määränpäähän, metsä on kierrettävä, ja jos haluaa sahtinsa onnistuvan, astioiden pesu on tärkeää.

Se, että rakenne pääsee vakiintumaan kielioppiin, johtuu puolestaan ihmisten eläytymiskyvystä. Yksittäisen ihmisen hetkelliset päämäärän, mielihalun tai fyysisen kyvyn ilmaukset eivät vakiinnu osaksi kielioppia, mutta jos kuulija tunnistaa niihin liittyvät samat välttämättömyyden, intention tai mahdollisuuden implikaatiot, niin muutoksen itu on jo olemassa. Muutoksen mahdollistaa kuitenkin oikeanlainen muodollinen rakenne: sen tulee olla tarpeeksi väljä niin, että samaa muotoa voi soveltaa muihinkin tilanteisiin. Tästä syystä esimerkiksi lausuma *Metsä on vaikeakulkuinen* ei kieliopillistu, vaikka siihenkin saattaa liittyä kontekstissaan samanlainen implikaatio siitä, että metsä tulee tämän vuoksi kiertää. Myöskään kuvassa 1 esiintyneet mahdollisuusrakenteen lähirakenteet eivät ole kieliopillistuneet, koska niiden muoto ei ole mahdollistanut muutosta. Monitulkintaisuuden ja oikean muodon lisäksi vaaditaan vielä riittävä määrä toistoa, jotta rakenne pääsee vakiintumaan osaksi kielioppia.

Esitän tutkimuksessani, että välttämättömyusrakenne on lähtenyt kehittymään ihmisen itsekokeskeisestä lähtökohdasta. Rakenteessa on kuitenkin varsin vähän sellaista ainesta, joka kielisi puhujan tai kirjoittajan päämääristä tai mielipiteistä, vaan se kuvaa kohdettaan – metsää tai sahtiastiaa – ikään kuin ulkopuolisen tarkkailijan silmin. Suomessa on itse asiassa aika paljon tällaisia rakenteita, joilla omista kokemuksista puhutaan ilman, että kokijapersoonaa ilmaistaisiin selvästi. Itse voisin puhua tämänhetkisestä kokemuksestani tutkimani välttämättömyusrakenteen lisäksi myös passiivilla (*Tässä sitä vaan puhua pölpötetään*) tai nollapersoonalla (*sitä vaan jaksaa, kun on pakko*). Tässä esitelmässä käyttämästäni ensimmäisen persoonan muodoistakin puuttuu *minä*-pronomini. Suomen kielelle ominaisen persoonan häivyttämisen voisi ehkä ajatella kertovan suomalaisten vaatimattomuudesta, siitä, ettei itseään sovi korostaa. Myytti suomalaisen vaatimattomuudesta, joka heijastuu aina kielessä asti, rakoilee kuitenkin, jos suomen kieltä verrataan vaikkapa italiaan. Myös italiassa on hyvin samanlainen impersonaalinen rakenne, jossa omista kokemuksista voi puhua geneerisesti kolmannen persoonan avulla. Italiassa persoonapronominit voi jättää pois. Mutta stereotyyppiseen kuvaan italialaisista ei kuitenkaan kuulu kai turha vaatimattomuus tai itsensä korostamattomuus.

Kieliopillistumistutkimus avaakin asiaan toisenlaisen näkymän. Yksittäisen kielen kielioppi on itseään ruokkiva järjestelmä. Tällä tarkoitan sitä, ettei kielessä yhtäkkiä ryhdytä ilmaisemaan asioita aivan erityyppisillä rakenteilla kuin aiemmin, vaan uudet rakenteet kytkeytyvät analogisesti jo olemassa oleviin ja ehkä jopa valikoituvat kielioppiin tämän samankaltaisuuden mukaan. Ei siis voi sanoa, että jokin kieli tai sen käyttäjät tarvitsisivat erityisen paljon esimerkiksi persoonan häivyttäviä rakenteita, vaan niiden runsaus on yksinkertaisesti seurausta siitä, että kieleen on alkujaan kehittynyt jokin tällainen rakenne, joka toimii sitten mallina muille samantapaisille. Tutkimani välttämättömyusrakenne kytkeytyy sekä muotonsa että merkityksensä perusteella ainakin passiivin liittomuotoihin ja nesessiiviverbikonstruktion. Se itse puolestaan voi toimia mallina mahdollisuusrakenteen kieliopillistumiselle.

Kieliopillistumistutkimuksen avulla voidaan purkaa siis tiettyjä kulttuurisia myyttejä. Sen avulla voidaan laajemminkin osoittaa ihmisten samankaltaisuus kaikkialla

maailmassa. Kognitiivisen ja funktionaalisen kielitieteen piirissä onkin viime vuosina korostettu sitä, että jos haluaa löytää todellisia kieliä koskevia universaaleja, niin tulee keskittyä niihin prosesseihin, jotka luovat ja pitävät yllä kielellisiä rakenteita, eikä itse rakenteisiin. Kaikille kielille on ominaista, että kielioppi kehittyy päättelyn, habituaation ja toiston kautta. Kaikille kielille on ominaista, että kieliopin taustalla on ihmisen itsekeskeinen näkökulma, jonka lajitoverit voivat empaattisesti tunnistaa. Tämän vuoksi kielellisten rakenteiden on havaittu eri kielissä kehittyvän varsin samanlaisista lähtökohdista.

Tieteellisen tutkimuksen suurin arvo on, että se lisää tietoa ja siten vähentää ennakkoluuloja, korjaa vääriä käsityksiä, tarkentaa niitä tai osoittaa ne oikeiksi. Tutkimukseni purkaa kielioppiperinteeseen vakiintunutta käsitystä TAVA-partisiipin ensisijaisesta modaalisuudesta. Tämä saattaa vaikuttaa melko vähäpätöiseltä tulokselta. Olenkin monen muiden kielentutkijoiden tavoin saanut kuulla – etenkin viime päivinä – lukuisia sukulaisten ja tuttavien ihmettelyjä siitä, miten tuollaisesta aiheesta voi kirjoittaa parisataisivuisen tutkimuksen. Lektiossani olen kuitenkin ottanut esille, miten tällainen yksittäisen rakenteen perustutkimus voi purkaa vakiintuneita kulttuurisia käsityksiä, kuten suomalaisten sisäistämää käsitystä omasta vaatimattomuudestaan, ja miten kielentutkimuksen avulla voidaan osoittaa ihmisten samankaltaisuus heidän kielestään ja kulttuuristaan, ihonväristään tai sukupuolestaan huolimatta. Niinpä en olekaan tässä tutkimuksessani tutkinut pelkästään TAVA-partisiippiä, vaan olen tutkinut ihmisyyttä. Koska olen muiden lajitoverieni tavoin itsekeskeinen, mutta empaattinen olio, pidän tutkimusta, joka lisää tietoa ihmisestä ja hänen käyttäytymismalleistaan, kiinnostavimpana ja merkittävimpänä. Tämän vuoksi olen kielentutkija, ja tämän vuoksi kielitiede on kovin tiede, mitä on.

Heli Pekkari*n*: *Monikasvoinen TAVA-partisiippi. Tutkimus suomen TAVA-partisiipin käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2011. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6965-9>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@gmail.com